

Het beperken van rechten en vrijheden tot bescherming van de democratie

een contradictio in terminis ?

Casus ' Griekenland '

Jan THEUNIS

' It is fear that is the greatest enemy of freedom ' A. FORTAS (*)

Volgens de staats theoretici (1) stelt een democratisch regime zich steeds tot doel elk lid van de gemeenschap maximale kansen tot geluksrealisatie te bieden. Daartoe zal getracht worden elkeen in de mogelijkheid te stellen rechtstreeks of middellijk deel te hebben aan : 1° de beslissingen over alle problemen die hem aanbelangen, 2° het vaststellen van de gemeenschappelijke waardenschaal die het algemeen beleid zal

(*) FORTAS, A., *New Threats to Individual liberty*, in : St. Louis University Law Journal, Vol. 15, 1971, blz. 589.

(1) LOUSSE, E., *Democratie*, in : 25-jarig jubileumnummer van het R.W. : R.W. 1961/1962, kol. 2305-2316 ;

WOHLFARTH, E., *Elemente einer Europäischen Verfassung*, in : Miscellanea W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, Vol. II, Brussel-Parijs, 1972, blz. 585-613 : inzake het terminologisch spanningsveld : zie vooral blz. 593 ;

CAMPOS, G.J.B., *Doctrina del Estado Democrático*, Buenos Aires, 1961, blz. 298 : aangehaald door FIX-ZAMUDIO, H., *Los Derechos Humanos y su Protección ante las Jurisdicciones nacionales*, in : Miscellanea W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, Vol. III, Brussel-Parijs, 1972, blz. 107-145 ;

ARISTOTELES, *Politica*, 5,2 ;

DAHL, R., *A preface to democratic theory*, Chicago, 1956 ;

KORTMANN, C., *De déclaration van 1789, filosofien of grondrechten*, in : N.J.B. 1972, nr. 6, 5 februari 1972 ;

LARMANN, C., *Verfassungsgerichtbarkeit und Demokratieverständnis - unter besonderen Berücksichtigung des Grundgesetzes für die BRD*, in : A.A., XX, 8, oktober 1971, blz. 391-403, zie vooral de beschrijving van het 'Willenbildungsprozess' onder de hoofding 'Das allgemeine Widerstandsrecht', blz. 398 ;

KORTENHORST, B. en VAN SETERS, P., *Recht en rechtsorde*, in : A.A., XXI, 3 maart 1972, blz. 128-132 ; alsmede de repliek van BELINFANTE, A.D. en het wederwoord van de eerstgenoemde auteurs in : A.A., XGI, 6, juni 1972, blz. 304-307 ;

LANGEMEIJER, G., *Evolutie, Revolutie, Democratie en Recht*, in : Pitlo-bundel : *Plus est en vous*, Haarlem, 1970, blz. 17-29 ;

MAST, A., *Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht*, Gent, 1972, De Belgische Staat is een democratische staat, blz. 16-22 ;

ROBERTSON, A.H., *Human Rights in Europe*, Manchester-New York, 1963, blz. 1-51 : Human Rights as the guarantee of Democracy.

bepalen, en 3° een efficiënte controle op het uitoefenen van de machten die geïnstaurerd werden om de beleidsopties te realiseren.

Het instellen van een democratisch regime wordt dan ook beschouwd als zijnde de uitdrukking van de ontdekking - én de bevestiging - van het zelfbeschikkingsrecht van de natie (2) (3). Een eerste vereiste om dit te realiseren is de mondigheid van de gemeenschap en haar leden, wat slechts mogelijk wordt via doelmatig beschermde individuele rechten en vrijheden.

Het waarborgen van de bescherming van rechten en vrijheden heeft dan ook deze dubbele betekenis : enerzijds het erkennen van de waarde van de menselijke persoon om zichzelf (uitgangspunt voor het zelfbeschikkingsrecht (4)), en anderzijds het scheppen van de noodzakelijke werkingsvoorwaarden voor de democratisch gestructureerde maatschappij (5).

De individuele rechten en vrijheden worden echter regelmatig bedreigd door zwakheden (6) inherent aan elke democratie :

- ook in de democratie zijn er *machthebbers* (binnen de politieke structuren of erbuiten) ; dezen zijn steeds geneigd om hun persoonlijke belangen (7) zwaarder te laten doorwegen dan de reële maatschappelijke belangen (8).

- elke staat (en de machthebbers die er zich mee vereenzelvigen) wil zichzelf *bestendigen*. Door het beginsel van de 'primauteit van het recht' kan in elke democratische samenleving rechtstreeks een bestendigingsmechanisme ingebouwd worden (9).

(2) RENAULD, J., *Réflexions sur la nature des Droits de l'homme*, in : Revue de Droit international et de Droit comparé, 1968, blz. 149 e.v.

(3) Opmerking : a) Het instellen van een democratisch opgevatte staatsstructuur gebeurt steeds op a-democratische wijze.

b) In een democratisch regime verwerpt men a priori de mogelijkheid om langs democratische weg te komen tot een a- of anti-democratisch staatsbestel.

(4) ROUSSEAU, J.J., *Du contrat social*, Boek I, Hoofdstuk I ;

VERDROSS, A., *Die Würde des Menschen als Grundlage der Menschenrechte*, in : Liber Amicorum R. CASSIN, Paris, 1969, blz. 417.

(5) DRAN, M., *Le contrôle juridictionnel et la garantie des libertés publiques*, Paris, 1968, blz. 13.

(6) ROUSSEAU, J.J., *Du contrat social*, Boek II, Hoofdstuk X : De l'abus du gouvernement et de sa pente à dégénérer.

(7) FULBRIGHT, J.W., *The arrogance of power*, vertaald door D. DEGOEDE, *De arrogantie van de macht*, Utrecht, 1968, 222 blz., zie o.a. blz. 7 : 'Macht vereenzelvigd zich met deugd en heeft de neiging zich als almacht te beschouwen'.

(8) «Quiconque a pouvoir, a tendance à en abuser» : parafraze op MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, boek XI, hoofdstuk 4.

(9) «Het bestendig karakter van de staat is een fundamentele regel van publiek recht», waaruit kan worden afgeleid : «L'obligation pour l'état de produire lui-même les mesures législatives et réglementaires de nature à préserver ses propres structures politiques», GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *La sécurité de l'état et les libertés individuelles en droit belge*, in : Revue de Droit international et de Droit comparé, 1958, blz. 336 ; SENELLE, R., *De onschendbaarheid van de wet*, in : R.W. 1971-1972, kol. 641 e.v.

ROLIN, H., *De onschendbaarheid van de wet*, in : R.W., 1971-1972, kol. 876 e.v.

ROLIN, H., *Nog over de onschendbaarheid van de wet - een proeve tot oplossing*, in : R.W. 1971-1972, kol. 1515 e.v.

- democratische structuren zijn onderhevig aan een zekere inertie, waarmee ik bedoel dat de organisatie van het gezag en de controle op de uitgeoefende macht, slechts zeer langzaam aangepast worden aan een nieuwe situatie. Daardoor kan het gebeuren dat een nieuw en aanzienlijk machtsquantum niet meer beheerst wordt. Hierbij ontstaat een anomische situatie die kan uitlopen in een fatale Marcusiaanse kringloop (10).

Wanneer men deze intrinsieke zwakheden vrij spel laat, zullen machthebbers er handelwijzen op nahouden die een directe bedreiging gaan vormen voor de rechten en vrijheden - in hun oorspronkelijke conceptie - en ze zullen zich hierbij verschuilen achter het argument dat rechten en vrijheden moeten beperkt worden omwille van de vrijwaring van die rechten en vrijheden zelf en wegens hun doelgebonden karakter.

Beperkingen op rechten en vrijheden van het individu, gemotiveerd vanuit de rechten en vrijheden van de andere individuen, zullen aangevuld worden door beperkingen in functie van de '*raison d'Etat*' (11).

In de kring van de geregeerden - mondig dank zij sommige democratische mechanismen en misnoegd omwille van de aftakeling van het zelfbeschikkingsrecht - zal verzet opduiken. Actuele verschijnselen, gaande van buitenparlementaire oppositie tot revolutionaire contestatie, zijn vormen daarvan. Dit alles zal door regeerders bevroren ofwel openlijk bekampt (12) worden. We krijgen een sneeuwbaaleffect waarvan alleen 'Madame Soleil' het resultaat kan voorspellen.

In de overtuiging dat de bestaande besluitvormingsmodellen té veel aan nuttigheid hebben ingeboet en dat het respect van vele machthebbers tegenover de democratische beginselen zich beperkt tot vrome belijdenissen, wat in het 'democratisch Westen' verschillende stromingen van gezagsondermijning uitlokte; lijkt het mij nuttig te zoeken naar het kruispunt van de rechten van het contesterende individu enerzijds en het recht van de Staat om in functie van het vrijwaren van de bestaande ordening, rechten en vrijheden te beperken anderzijds (13).

(10) MARCUSE, H., *One dimensional man*, Boston, 1964, in vertaling: *De eendimensionale mens*, uitgeverij P. Brand, 5de druk, maart 1970, Deel 3, De kansen voor de alternatieven, IX, De ramp van de bevrijding, blz. 242.

(11) DAUBIE, C., *La Convention Européenne des Droits de l'homme et la Raison d'Etat*, in: *Revue des Droits de l'Homme*, Vol. III, nr. 2, 1970, blz. 247 e.v.;

HOLTERMAN, T., *Een anarchisties syndroom*, in: A.A., XXII-1, januari 1973, blz. 12.

(12) Uitvoerig behandeld door A. FORTAS, o.c.;

SENTROP, J.W., *De Informatieprivacy bedreigd*, in: A.A., XXII-1, mei 1973, blz. 207-222;

zie ook: *Bescherming persoonlijke levenssfeer*, (wet 7 april 1971, Stb. 180), in de kroniek Wetgeving, onder de zorg van M. SCHELTEMA, in: A.A., XXI-3, maart 1972, blz. 147;

Overheid en onderdaan, verslag van de algemene vergadering van de vereniging voor administratief recht, 30 oktober 1970, in: A.A. XX-1, januari 1971, blz. 24-26;

zie ook voetnoot (35).

(13) «établir un compromis entre l'individu - soucieux de son immanence - et l'état, dont la transcendance pourrait facilement devenir oppressive»:

BOULIER, J., *Le droit au-dessus de la règle de droit*, Brussel, 1958;

DAES, A.E.I., *Restrictions and limitations on Human Rights*, in: *Liber amicorum R. CASIN*, Paris, 1969, Vol. III, blz. 79-93.

We zullen ons onderzoek uitsluitend richten op de beperkingsmogelijkheden (14) ingebouwd in het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en van de Fundamentele Vrijheden (voortaan afgekort ERM) en de houding die de organen van deze conventie hier-tegenover aannemen ; het theoretisch model wordt dan getoetst aan de concrete casus 'GRIEKENLAND' (15).

DEEL I : BEPERKINGSMOGELIJKHEDEN VOORZIEN IN HET ERM

Europa krijgt gaandeweg vorm. De centripetale federalistische tendenzen zijn onmiskenbaar. De economische, sociale, politieke en juridische eenheid groeit. Enkele oprispingen van nationalisme en politieke touwtrekkerijen ten spijt, moet men vaststellen dat vele landen hun bereidheid toonden om een stuk souvereiniteit af te staan, en aan de 'kleinstaterij-mentaliteit' (16) te verzaken. Een nieuwe natie wordt geconciëerd (17).

Een vaste territoriale omschrijving is vooralsnog onbestaande, en toch heeft de Europese Wetgever - al heeft die zijn identiteit nog steeds niet gevonden - reeds heel wat legislatieve arbeid verricht. Twee (18) belangrijke hoofdstukken Europees recht (19) werden tot nogtoe uitgewerkt : het economisch recht en één hoofdstuk grondwettelijk recht, namelijk : de Rechten en Vrijheden. Het is mijn stellige overtuiging dat de Europese wetgeving de nationale rechtsordeningen in alle opzichten over-

(14) BURKENS, M.C.B., *Beperkingen van grondrechten*, dissertatie, Utrecht/Deventer, 1971, 182 blz.

ANTONOPOULUS, N., *La jurisprudence des organes de la convention européenne des droits de l'homme*, Leyden, 1967, hoofdstuk IX, Restrictions aux droits et libertés garantis dans la convention, blz. 216-255.

(15) Zie deel II.

Basisdocumentatie : Ann. 12 : *The Greek Case*.

(16) KAPTEYN, P. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *Inleiding tot het recht van de Europese gemeenschappen*, Deventer-Brussel, 1970, blz. 24.

(17) GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J. e.a. : *Les Nouvelles - Droit des Communautés européennes : Nature juridique des Communautés*, nrs. 49-123 ;

JUNKENS, C., *Ideologie, Democratie und politik im EWG-Europa*, Bonn, 1970.

(18) Voor de onderlinge correlaties, zie : MOSSNER, J.M., *Einschränkungen von Grundrechte durch EWG-Recht*, in : Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters, Verlagsgesellschaft Recht und Wissenschaft, nr. 12, December 1972, blz. 610-614 ; alsmede : Hof van Justitie : arrest van 17 december 1970, zaaknr. 11/70, Verzameling arresten van het Hof van Justitie, 1970, blz. 1134, met conclusies van advocaat-generaal DUTHEILLET DE LAMOTHE, *ibid.*, blz. 1148 e.v.

(19) TEITGEN, F.H., *Objectifs et principes fondamentaux communes aux trois communautés*, in : Les Nouvelles, o.c., nrs. 28 e.v., blz. 15 ;

Voor de politieke finaliteit van de E.G., zie : Communiqué 2 december 1969, Pb. EG, C 94, 23 juli 1970, blz. 9 en 10.

stijgt (20) (21) (22). Zo is m.i. de juiste betekenis van het ERM : het - eenvormigheidsgericht - *herschrijven*, door de deelnemende Staten, van het eigen hoofdstuk grondwettelijk recht betreffende rechten en vrijheden (23).

Daarom is het voor ons meer dan ooit van belang de huidige interpretatie van deze tekst te kennen en te trachten de draagwijdte die deze bepalingen hebben of kunnen hebben te begrijpen (24).

I. Beperkingen (sensu lato) op Rechten en Vrijheden. - inventaris

1. Algemene beperkingen.

a) ART. 15 : Elke verdragspartner beschikt in geval van oorlog - externe bedreiging - en in geval van 'enig andere noodtoestand' - interne bedreiging - over een verregaand recht tot afwijking.

b) ART. 16 : Niet-staatsburgers krijgen geen garanties ter gelegenheid van en inzake het uitoefenen van een politieke activiteit. (dit is een verdere precisering van art. 1.)

(20) Voor een eerste bespreking, zie Ann. 2, blz. 529

(21) Hof van Justitie, Prejudiciële beslissing ex art. 177 EEG, arrest van 5 juli 1964, zaaknr. 6/64, Jurisprudentie van het Hof, Deel X, aflevering 58. — Zie ook : A.A., *verzamelbundel Staats- en Strafrechtelijke jurisprudentie en annotaties, 1951-1967*, Utrecht, 1972, blz. 191-196, alsmede de annotatie van SAMKALDEN in S.E.W., 1964, blz. 472 ;

Cass. 27 mei, 1971, R.W. 1971-1972, kol. 424-434 ;

BRINKHORST, L., *Europees recht en nationale souvereiniteit - Recente ontwikkelingen in de uitbouw van een nieuwe Europese rechtsorde*, in : 100 jaar rechtsleven, Zwolle, 1970, blz. 317-331 ;

MARESCEAU, M., *Theorie en praktijk van het primaat van het Europees Gemeenschapsrecht in Frankrijk*, in : T.B.P., 1972, blz. 392 e.v.

(22) Zo men aanneemt (cfr. supra) dat het ERM onze Grondwet overstijgt brengt dit, wegens de schorsingsmogelijkheid van art. 15, een gedeeltelijke uitholling mee van art. 130 van de Belgische Grondwet.

(23) ERMACORA, F., *Menschenrechtskonvention - Jus Publicum Europeanum*, in : Deutsches Verwaltungsblatt, 1968, blz. 961, e.v. ;

WOHLFARTH, E., *Elemente einer Europäischen Verfassung*, in : Miscellanea W.J. GANS-HOF VAN DER MEERSCH, o.c., Vol. II, blz. 585 e.v.

DELVA, J., *Begrenzing van onze souvereiniteit in het licht van Grondwetsartikel 25 bis*, in : Recht in Beweging, Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. Ridder R. Victor, Antwerpen, 1973, Vol. I, blz. 225-307. Behoeft aan erkenning van het Primaat van het algemeen internationaal recht : blz. 262, Supranationale transcendentie van het gemeenschapsrecht, blz. 270 ;

VERMEULEN, P., *De invloed van de Europese Conventie tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden*, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland, Jaarboek 1965, blz. 29.

(24) «En réalité, les Etats signataires de la Convention ont voulu faire de celle-ci un véritable code constitutionnel européen des Droits de l'Homme. En effet, le texte de la Convention apparaît comme la base d'un droit constitutionnel européen. En d'autres termes, la Convention est la codification du droit public européen, une sorte de constitution commune des Droits de l'Homme» : ANTONOPOULUS, N., *La jurisprudence des organes de la convention européenne des Droits de l'Homme*, Leiden, 1967, blz. 13 ;

DE KOCK, M., *Het ERM, is dat een voldoende bescherming*, in : R.W. 1959-1960, kol. 1193-1204.

c) ART. 17 : Geen gewaarborgde rechten en vrijheden voor de 'vijanden' van deze rechten en vrijheden : Wanneer een persoon, een groep van personen of een staat hoe dan ook iets onderneemt om 1° rechten en vrijheden af te schaffen of te verminken en/of 2° de democratie te schaden of te ondermijnen ; valt hij automatisch buiten het garantiesysteem van de conventie.

2. Bijzondere beperkingen (*sensu stricto*).

a) ART. 64 : Elke verdragspartner kan, zo hij dit motiveert, bij de ondertekening of bij de neerlegging van de bekrachtigingsoorkonde voorbehoud maken t.a.v. sommige bepalingen in het verdrag. Bedoeld voorbehoud mag evenwel niet algemeen zijn, noch indruisen tegen de geest en de globale inhoud van het verdrag.

b) (i) In functie van het 'algemeen belang in een democratische samenleving' kan elke staat sommige rechten en vrijheden beperken. Men neemt dus aan dat elke staat sommige verdragsartikels slechts kan onderschrijven onder 'vorbehalt des Gesetzes' (25). Het gaat hier om art. 6 (modaliteiten van een 'due process of law', met name inzake de openbaarheid der terechtzitting), art. 8 (privacy, onschendbaarheid van de woning, briefgeheim), art. 9 (vrijheid van gedachte, mening en godsdienstvrijheid), art. 10 (vrijheid van meningsuiting en recht op informatie) en art. 11 (vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging).

Een algemene limiet op deze beperkingen (*sensu stricto*) wordt geformuleerd in art. 14 (genot van rechten en vrijheden voor alle burgers, zonder discriminatie) en art. 18 (geen beperkingen die verder reiken dan het doel van de beperkingsbevoegdheid).

(ii) Hogergenoemde beperkingsmogelijkheid (2.b) (i) bestaat dus niet voor art. 2 (recht op leven), art. 3 (geen folteringen noch onmenselijke behandeling), art. 4 (geen slavernij noch dwangarbeid), art. 5 (persoonlijke vrijheid en veiligheid), art. 7 (niet-retroactiviteit van strafsancties), art. 12 (recht op huwelijk), art. 13 (interne rechtsmiddelen beschikbaar bij schending van rechten en vrijheden) ; in deze aangelegenheid wil de conventie immers een absolute bescherming bieden, of heeft ze de beperkingsmogelijkheden vast omljnd. Dan heeft de staat geen mogelijkheid meer tot afzwakking van deze principes - gedeeltelijk onder voorbehoud van de artt. 64, 17, 16, en voornamelijk van art. 15 (26).

(25) VANWELKENHUYZEN, A., *Les restrictions que la loi belge apporte aux libertés individuelles*, in : *Rapports belges au VIIme Congrès de droit comparé*, Upsala, Brussel, 1966, blz. 355 ;

GANSBLOF VAN DER MEERSCH, W.J., *La sécurité de l'état et les libertés individuelles en droit belge*, in : *Revue de Droit international et de Droit comparé*, 1958, blz. 336 e.v.

(26) Wat bij J.E.S. FAWCETT, de opmerking uitlokt dat "The only rights under the convention, which can be strictly described as fundamental and inalienable are those guaranteed by articles 3 and 4.1." : FAWCETT, J.E.S., *The application of the European Convention on Human Rights*, Oxford, 1969, blz. 250.

Volgens een gangbare Franse terminologie kunnen deze beperkingen (sensu lato) ook als volgt ingedeeld worden : 1° *Réserves* (= 2.a) ; 2° *Restrictions* (= 1.b + 2.b) ; 3° *Dérogation* (= 1.c) (27).

3. Het art. 65 tenslotte, voorziet in een opzegmogelijkheid. Dit is méér dan een 'beperkingsmogelijkheid', en wordt hier dan ook niet als zodanig behandeld. Welke nu juist de draagwijdte van dit artikel is, zal duidelijk worden bij de bespreking sub deel II.

II. De verklaring voor deze beperkingen

De verklaring voor de *opsomming* van de beperkingsmogelijkheden ligt in de werkwijze waarvoor de opstellers van het verdrag geopteerd hebben (28). Voor de redactie van de uiteindelijke tekst kon men eenvoudigweg de beginselverklaringen van de UNO overnemen, zodat elke staat, lid van de Raad van Europa, vrij zou hebben kunnen uitmaken welke concrete inhoud hij, elk wat hem betreft, aan de vastgelegde beginselen zou geven. Een tweede voor de hand liggende mogelijkheid bestond erin rechten en vrijheden én de correlatieve beperkingsmogelijkheden zo nauwkeurig mogelijk te omschrijven (29). Alhoewel er ten deze een evident risico bestaat, nl. dat de lidstaten de beperkingsmogelijkheden breed interpreteren en een onvoldoende duidelijk aangestipt recht elke bescherming ontzeggen, werd deze werkwijze verkozen, in de hoop dat men aldus de taak van de Conventieorganen aanzienlijk zou vergemakkelijken.

Als voornaamste verklaring voor de *beperkingen zélf* kunnen we vooreerst aanstippen : de 'raison d'Etat' ('democratique' ?). De opstellers van het verdrag vreesden immers dat fascistische groepen (W.O. II lag nog fris in het geheugen) of communistische (het verdrag ontstond in de periode van de 'koude oorlog') en andere anti-democratische krachten gebruik zouden maken van de gewaarborgde rechten en vrijheden om de democratie zélf te ondermijnen, en dat wilde men *tot elke prijs* vermijden.

(27) VEGLERIS, P.T., *Valeur et signification de la clause 'dans une société démocratique' dans la convention européenne des droits de l'homme*, in : *Revue de Droit international et de Droit Comparé*, Vol. 1-2, 1968, blz. 219, 242 in fine.

(28) ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 88 ;

(29) De Commissie in *De Becker*, blz. 123-129 : «La méthode adoptée par les auteurs de la Convention a consisté à énoncer et définir chaque droit et liberté dans des articles distincts et à insérer dans chacun de ces articles les exceptions et réserves jugées appropriées au droit et à la liberté en question» ;

FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 23 : "The word 'defined' is not very apt. None of the rights and freedoms are defined in the strict sense, though some articles state what certain rights or freedoms may or do not include."

III. De betekenis van het begrip «Democratische Samenleving» (30)

Het begrip «Democratische Samenleving», dat de beperkingsbevoegdheid van de staten t.a.v. rechten en vrijheden mede omschrijft en afbakt, stamt van het begrip «algemeen welzijn in een democratische samenleving» zoals we dat terugvinden in art. 29 § 2 in fine, van de UNO-verklaring (in de voorontwerpen werd gesproken van «staat» i.p.v. «samenleving»).

Art. 2 § 4 van het 4de protocol bij het ERM gebruikt de term 'algemeen belang in een democratische samenleving' en in de preambule van dit verdrag wordt verwezen naar de «democratische regeringsvorm».

Een onderzoek naar het waarom van deze nuances tussen de verschillende formules of naar de vraag of er wel echt inhoudelijke verschillen zijn, is m.i. niet belangrijk. Wel van belang is de vraag naar de betekenissen die aan het begrip «democratische samenleving» kunnen gegeven worden, en deze die er door de rechtspraak reeds aan gegeven werden :

A. Een begrip zonder reële inhoud.

(i) De woorden «democratische samenleving» vergezellen steeds een opsomming van beperkingsmogelijkheden - zoals «in het belang van de goede zeden», «de openbare orde», «'s lands veiligheid», «de openbare veiligheid», «het economisch welzijn», «de gezondheid», «de bescherming van rechten en vrijheden van anderen», «de territoriale onschendbaarheid», «de goede naam» en «tot het voorkomen van strafbare feiten, de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen, de partijdigheid van de rechterlijke macht». Men kan dan ook veronderstellen dat de formule alleen een *synthese-functie* heeft (31).

(ii) Sommige auteurs menen dat het begrip 'democratische samenleving' eerder werd toegevoegd als '*unifying principle*'. Dit zou betekenen dat elke staat aangemaand wordt alléén die beperkingen op te leggen die ook in de naburige, 'democratisch voelende' landen als verantwoord zouden aangezien worden. Aldus benaderd zou het begrip een duidelijke betekenis kunnen krijgen, op voorwaarde dat de lidstaten van de Raad van Europa aan effectieve wederzijdse controle doen. Meestal echter ziet men 'unifying principle' alleen maar als een verwijzing naar de gemeenschappelijke elementen in de Europese statenpraktijken (32) (33).

(30) VEGLERIS, P.T., *Valeur et signification de la clause 'dans une société démocratique' dans la convention européenne des droits de l'homme*, in : *Revue de Droit international et de Droit Comparé*, Vol. 1-2, 1968, blz. 219-242.

(31) Cfr. Ann. 13, blz. 691, zaaknr. 3962/69.

(32) Cfr. Ann. 13, blz. 333-339, zaaknr. 3603/68 : «Que la Commission se félicite du courant réformateur qui se manifeste dans plusieurs pays européens (...), qu'elle estime toutefois qu'étant donné la pratique générale actuelle suivie dans les Etats, Parties à la Convention, il ne serait pas possible de considérer le régime en vigueur en RFA, (...), comme étant contraire aux dispositions de (l'art. 8) § 2 (...)» ;

B. Een begrip mét reële inhoud.

(i) «Democratische samenleving» kan wijzen op de geïnstitutionaliseerde democratische besluitvormingsmodellen, m.a.w. op de in de preambule van het ERM genoemde regeringsvormen (34) zoals die op een gegeven ogenblik bestaan. Alle beperkingen van rechten en vrijheden tot bescherming van de gevestigde instellingen zijn dan geoorloofd.

(ii) Ook bestaat de mogelijkheid om het begrip een '*corrective and moderating influence*' toe te kennen, waardoor men de bescherming van de democratische gemeenschap (ongeacht de precieze betekenis die men aan dit begrip geeft) laat primeren, zelfs ten koste van de gevestigde staatsstructuren.

C. Optie.

Op dit ogenblik kan niemand met zekerheid zeggen welke van de vier hogergenoemde begripsduidingen door de conventieorganen verkozen werd. Daarentegen is het wel duidelijk dat de machthebbers (bewust of onbewust) geopteerd hebben voor de derde oplossing (= 'Raison d'Etat'). Onmiskenbaar evolueren Westerse democratieën in de richting van 'politiestaten' en duiken er nieuwe vormen van 'totalitarisme' op. Binnen het kader van dit beperkt onderzoek, kan ik hier niet verder op ingaan. Maar ik wil toch duidelijk stellen: deze trends *bestaan* (35)!

Als verweermiddel tegen de 'Raison d'Etat' en ook omdat een wazig en inhoudsloos begrip niet dienstig is, moeten we trachten een welomschreven en krachtige inhoud te geven aan de term «democratische samenleving». De vraag is echter: welke? Mijn persoonlijk antwoord hierop is, dat de '*corrective and moderating influence*'-interpretatie de goede is, want aldus kan men juist bepalen wanneer een beperking het doel van de democratische samenleving (maximale kansen tot geluks-

(33) Cfr. Ann. 13, blz. 547, zaaknr. 3717/68: «il convient de relever que la § 2 du dit article (art. 8) autorise l'ingérence d'une autorité publique dans l'exercice de ce droit (droit au respect de sa correspondance) pour autant que cette ingérence est prévue par la loi et qu'elle constitue une mesure qui, dans une société démocratique est nécessaire, notamment (vergelijk de Engelse tekst: 'inter alia'), à la protection des droits et libertés d'autrui.»

(34) «L'état doit se protéger, les moyens d'action qu'il mettra en œuvre dans ce but, ne peuvent porter atteinte aux libertés fondamentales que dans la stricte mesure indispensable pour la sauvegarde d'un système de gouvernement qui les garantit»: GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *La sécurité de l'état et les libertés Individuelles en droit belge*, in: *Revue de Droit International et de Droit Comparé*, 1958, blz. 336.

(35) Zie voetnoot (12): GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt*, in: R.W. 1973-1974, kol. 113-156, vooral kol. 146;

Cfr. Ann. 11, blz. 95; Ann. 12, blz. 135; Ann. 13, blz. 83; Le droit au respect de la vie privée affecté par la presse et les autres moyens d'information de masse, et les réalisations scientifiques modernes, Comité d'experts en matière de Droits de l'Homme.

realisatie voor elkeen, langs besluitvormingsmodellen die zo geconcipeerd zijn dat ze reële beleidsparticipatie waarborgen) al dan niet in de weg staat.

Met een dergelijk criterium zijn we echter geen stap verder: onze 'democratische samenleving' is immers een evolutief begrip. We moeten daarom naar een (voorlopig) aanvaardbare, Europees-uniforme standaard zoeken. In het verdrag zelf zullen we niet veel vinden, en al evenmin in de rechtsleer terzake. Ook het onderzoek van de desbetreffende jurisprudentie levert niet veel op (36):

(36) Inzake art. 6: ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 121, e.v.; FAWCETT, J.E.C., o.c., blz. 120 e.v.; Ann. 9, blz. 103, zaaknr. 1470/62; Ann. 9, blz. 113, zaaknr. 1706/62; Ann. 9, blz. 179, zaaknr. 1794/63; Ann. 9, blz. 215, zaaknrs. 1821 en 1822/63; Ann. 9, blz. 241, zaaknr. 1850/63; Ann. 9, blz. 269, zaaknrs. 1904/63, 2029/63, 2094/63 en 2217/64; Ann. 9, blz. 329, zaaknr. 2120/64; Ann. 9, blz. 419, zaaknr. 2332/64; Ann. 9, blz. 437, zaaknr. 2516/65; Ann. 9, blz. 551, zaaknr. 2742/66; Ann. 10, blz. 137, zaaknr. 2076/63; Ann. 10, blz. 171, zaaknr. 2248/64; Ann. 10, blz. 177, zaaknr. 2343/64; Ann. 10, blz. 239 en blz. 283, zaaknr. 2689/65; Ann. 10, blz. 337, zaaknr. 2728/66; Ann. 10, blz. 369, zaaknr. 2749/66; Ann. 10, blz. 461, zaaknr. 2868/66; Ann. 10, blz. 479, zaaknrs. 2991/66 en 2992/66; Ann. 10, blz. 529, zaaknr. 3040/67; Ann. 11, blz. 269, zaaknr. 2614/65; Ann. 11, blz. 467, zaaknr. 3075/67; Ann. 11, blz. 495, zaaknr. 3110/67; Ann. 11, blz. 529 en blz. 561, zaaknr. 3195/67; Ann. 11, blz. 561, zaaknrs. 3435/67 en 3438/67; Ann. 11, blz. 323, zaaknr. 2645/65; Ann. 11, blz. 381, zaaknr. 2804/66; Ann. 11, blz. 181, zaaknr. 2257/64; Ann. 11, blz. 797: inzake Wemhoff; Ann. 11, blz. 813; Inzake Neumeister; Ann. 12, blz. 207, zaaknr. 3245/67; Ann. 12, blz. 307, zaaknr. 3798/68; Ann. 12, blz. 157, zaaknr. 2645/65; Ann. 12; blz. 247, zaaknr. 3374/67; Ann. 13, blz. 199, zaaknr. 2717/60; Ann. 13, blz. 325 en 329, zaaknr. 3444/67; Ann. 13, blz. 475, zaaknr. 3637/68; Ann. 13, blz. 523 en blz. 527, zaaknr. 3692/68; Ann. 13, blz. 619, zaaknr. 3868/68; Ann. 13, blz. 627, 639, 641 en 665, zaaknr. 38/97; Ann. 13, blz. 691 en 693, zaaknr. 4042/69; Ann. 13, blz. 695 en 705, zaaknr. 4045/69; Ann. 13, blz. 761, zaaknr. 4115/69; Ann. 13, blz. 779, zaaknr. 4121/69; Ann. 13, blz. 781 en 791, zaaknr. 4133/69; en vooral Ann. 13, blz. 913, zaaknr. 4338/69; Inzake art. 8: ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 118 e.v. en 193 e.v.; FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 185 e.v.; *Répertoire de la jurisprudence relative à la Convention européenne des Droits de l'Homme*, 1955-1967, uitgave UGA-Heule, 1970: blz. 177-185; Ann. 4, blz. 219, zaaknr. 911/60; Ann. 6, blz. 267, zaaknr. 1449/62; Ann. 9, blz. 269, zaaknrs. 1904/63, 2029/63, 2094/63, 2217/64; Ann. 9, blz. 437, 2516/65; Ann. 9, blz. 551, zaaknr. 2742/66, Ann. 9, blz. 557, zaaknr. 2792/66; Ann. 10, blz. 321, zaaknr. 2707/66; Ann. 10, blz. 343, zaaknr. 2742/66; Ann. 10, blz. 369, zaaknr. 2749/66; Ann. 10, zaaknrs. 2991/66 en 2992/66; Ann. 10, blz. 529, zaaknr. 3040/67; Ann. 11, blz. 229, zaaknr. 2333/64; Ann. 11, blz. 355, zaaknr. 2648/65; Ann. 11, blz. 367, zaaknr. 2699/65; Ann. 11, blz. 407, zaaknr. 2822/66; Ann. 11, blz. 413, zaaknr. 2924/66; Ann. 11, blz. 495, zaaknr. 3110/67; Ann. 13, blz. 277, zaaknr. 3100/67; Ann. 13, blz. 333, zaaknr. 3603/68; Ann. 13, blz. 549, zaaknr. 3788/68; Ann. 13, blz. 721, zaaknr. 4101/69; Ann. 13, blz. 773, zaaknr. 4121/69, Ann. 13, blz. 781, zaaknr. 4133/69, Ann. 13, blz. 1003; 25 verzoekschriften tegen het Verenigd Koninkrijk. Inzake art. 9: ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 156 e.v.; FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 198 e.v.; *Répertoire...*, o.c., blz. 191-195; Ann. 5, blz. 285, zaaknr. 1068/61; Ann. 10, blz. 473, zaaknr. 2988/66; Ann. 11, blz. 229, zaaknr. 2333/64; Ann. 11, blz. 495, zaaknr. 3110/67; Ann. 12, blz. 307, zaaknr. 3798/68; Inzake art. 10: ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 160 e.v.; FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 209 e.v.; *Répertoire...*, o.c., blz. 197-203; Ann. 3, blz. 319, zaaknr. 753/60; Ann. 6, blz. 219, zaaknr. 1167/61; Ann. 9, blz. 103, zaaknr. 1470/62; Ann. 9, blz. 513, zaaknr. 2690/65; Ann. 11, blz. 229, zaaknr. 2333/64; Ann. 11, blz. 457, zaaknr. 3071/67; Ann. 12, blz. 193, zaaknr. 2795/66; Ann. 13, blz. 893, zaaknr. 4274/69; Ann. 13, blz. 251, zaaknrs. 2834/66 en 4038/66; Ann. 13, blz. 721, zaaknr. 4101/69.

Ten eerste omdat de conventieorganen oorspronkelijk weinig belang hebben gehecht aan de clausule «democratische samenleving», en dit begrip zeker niet gezien hebben als een mogelijke referentiebasis van waaruit een overheidsop treden zou kunnen getoetst worden (37).

Ten tweede omdat de conventieorganen, alhoewel zij bij de beoordeling van verzoekschriften klaarblijkelijk geargumenteed hebben vanuit staats theoretische opvattingen over 'democratie', nooit een uitspraak hebben gedaan waarbij de betekenis van het begrip «democratische samenleving» als afzonderlijk criterium wordt gehanteerd (38).

Ten derde omdat de conventieorganen, van zodra zij genoodzaakt worden aan een vaag begrip een concrete betekenis te geven, een Pilatushouding aannemen. Hiermee bedoel ik: ze schuiven alle definiëringsproblemen op de rug van de lidstaten. Inderdaad, telkens wanneer een begrip uit de verdragstekst voor verschillende interpretaties vatbaar is, kent men de staten een «interpretatiemarge» toe. Doch hiervoor kan in de tekst van het ERM hoegenaamd geen steun gevonden worden.

Opmerking : art. 14 (39).

Eén mogelijkheid om het begrip «democratische samenleving» te stofferen ligt in het art. 14 ERM (40). Volgens dit artikel wordt het genot van de

Inzake art. 11 : ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 191 e.v. ; FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 222 e.v. ; Ann. 13, blz. 353 en 425, zaaknr. 3625 ; Ann. 13, blz. 719, zaaknr. 4072/69 ; — We kunnen het niet eens zijn met volgende bewering : «Si les art. 10 et 11 sont rarement en cause, c'est tout simplement parce que les Etats du Conseil d'Europe veillent au libre jeu des Institutions démocratiques et tentent d'assurer, pour le développement de la vie publique, la souvegarde des droits garantis» : HEUMANN, M., *Les droits garantis par la convention européenne des droits de l'homme*, in : La protection internationale des droits de l'homme dans le cadre européen, Dalloz, Paris, 1961, blz. 143 e.v.

(37) VEGLERIS, P.T., o.c., blz. 232, voornamelijk de voetnoten 24 en 25, met het daarbij aangehaalde citaat van R. PINTO.

(38) Uitzondering : *De Becker* : Ann. 5, blz. 321, 327, alhoewel : «Cette mise en valeur de l'élément 'société démocratique' semble toutefois être restée isolée et sans lendemain (...)» : VEGLERIS, P.T., o.c., blz. 232.

(39) FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 232 e.v. ; ANTONOPOULOS, o.c., blz. 214 e.v. ; Ann. 9, blz. 113, zaaknr. 1706/62 ; Ann. 9, blz. 215, zaaknr. 1821/63 en 1822/63 ; Ann. 9, blz. 557, zaaknr. 2792/66 ; Ann. 11, blz. 229, zaaknr. 2333/64 ; Ann. 11, blz. 381, zaaknr. 2804/66 ; Ann. 11, blz. 413, zaaknr. 2924/66 ; Ann. 11, opinion individuelle, en partie dissidente (point I du dispositif de l'arrêt), de M. Le Juge G. MARIDAKIS - *affaire 'relative à certains aspects du régime linguistique de l'enseignement en Belgique'*, blz. 1003 ; Ann. 12, blz. 243, zaaknr. 3266/67 ; Ann. 12, blz. 307, zaaknr. 3798/68 ; Ann. 12, blz. 325, zaaknr. 3911/69 ; Ann. 13, blz. 243, zaaknr. 2717/66 ; Ann. 13, blz. 263, zaaknr. 2834/66 en 4038/66 ; Ann. 13, blz. 707, zaaknr. 4045/69 ; Ann. 13, blz. 899, zaaknr. 4288/69 ; Ann. 13, blz. 347, 415 en 417, zaaknr. 3625 e.a.

(40) Vergelijk met art. 6 Belgische Grondwet ;

MAST, A., *Overzicht van Belgisch Grondwettelijk recht*, Gent, 1972, blz. 389 e.v., uitwerking van het gelijkheidsprincipe : blz. 392-396 ;

MAST, A., *Het gelijkheidsbeginsel*, in : T.B.P., 1962, blz. 132 e.v. ;

DE MEYER, J., *Staatsrecht*, 7de uitgave, Leuven, 1971, blz. 387-396B : «In het arrest van het Europees hof voor de rechten van de mens van 23 juli 1968 over bepaalde aspecten van de Belgische taalregelingen m.b.t. het onderwijs, wordt de betekenis van artikel 14

in het verdrag genoemde (41) rechten en vrijheden aan eenieder verzekerd «zonder enig onderscheid op welke grond ook». Aldus bevestigt (42) dit artikel dat de opbouw van een democratische samenleving slechts mogelijk is wanneer rechten en vrijheden gelijkelijk worden toegekend aan alle individuen en groepen in de samenleving : «All are equal before the law» (43). De conventieorganen hebben van dit artikel gebruik gemaakt om volgende stelling op te bouwen :

De conventie heeft rechten en vrijheden op tweeërlei wijze geformuleerd ; *ofwel* werden bepaalde rechten en vrijheden én de correlatieve beperkingen uiterst nauwkeurig omschreven, alsdan heeft elke staat de plicht deze voorzieningen in de eigen rechtsorde te honoreren en moet hij bijzondere aandacht besteden aan het respecteren van het niet-discriminatiebeginsel ;

ofwel werden bepaalde rechten en vrijheden alsmede de correlatieve beperkingsmogelijkheden slechts vaag aangeduid : alsdan mag elke staat, bij de verdere uitwerking van deze verdragsbepalingen in de eigen rechtsorde, binnen bepaalde grenzen de verdragsteksten vrij interpreteren.

Hieruit volgt *enerzijds* dat het niet-discriminatiebeginsel nooit een afzonderlijke grond kan zijn tot aanvechting van overheidsdaden voor de

van het verdrag reeds in enige mate gepreciseerd. Het hof heeft daarbij als beginsel vooropgesteld dat als verboden moet worden beschouwd elk onderscheid dat niet op objectieve en redelijke wijze kan worden verantwoord, met betrekking tot een rechtmatig doel (but légitime) en tot een redelijke verhouding van evenredigheid (rapport raisonable de proportionalité) tussen dat doel en de aangevende middelen, rekening houdende met de in een democratische maatschappij over het algemeen aanvaarde beginselen (eu égard aux principes qui prévalent généralement dans les sociétés démocratiques) ;

VEGLERIS, P.T., *Le principe d'égalité dans la déclaration universelle et la Convention européenne des Droits de l'homme*, in : *Miscellanea W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, o.c.*, vol. I, blz. 565-588 ;

Europees Hof voor de Rechten van de Mens, zaak betreffende enige aspecten van de taalregeling in het Belgisch onderwijs, uitgesproken op 23 juli 1968, uittreksels in T.B.P., 1969, blz. 226-240, met beschouwingen door E. SUY, blz. 240-247 ;

Ann. 13, blz. 201-247, zaaknr. 2717/66, in het bijzonder blz. 241 met citaat uit het arrest betreffende enkele aspecten van het taalregime in het Belgisch onderwijs : «L'égalité de traitement est violée si la distinction manque de justification objective et raisonnable. L'existence d'une pareille justification doit s'apprécier par rapport au but et aux effets de la mesure considérée, eu égard aux principes qui prévalent généralement dans les sociétés démocratiques (...) l'art. 14 est également violé lorsqu'il est clairement établi qu'il n'existe pas de rapport raisonnable de proportionnalité entre les moyens employés et le but visé.».

(41) Ann. 13, blz. 585, zaaknr. 3788/68 ; Ann. 13, blz. 863, zaaknr. 4203/69 ; Ann. 13, blz. 991, zaaknr. 4403/70.

(42) Zie art. 2 van de UNO-verklaring.

(43) Zie art. 26 UNO-conventie inzake burgerlijke en politieke rechten.

Commissie en het Hof (44) ; *anderzijds* dat één van de bestaansredenen van het ERM - eenvormigheid in het constitutioneel recht van de Europese landen - door het aanvaarden van de uiteenlopende interpretaties aangetast wordt.

IV. Art. 15 ERM : Het recht tot afwijking (45) (46) (47)

'*Salus rei publica, suprema lex*' (48).

Wanneer het bestaan van de natie door interne moeilijkheden bedreigd wordt kunnen de rechten en vrijheden tijdelijk (tot wanneer 'de rust en de orde' is teruggekeerd) terzijde geschoven worden. Deze verre gaande besprekingsmogelijkheid is evenwel onderworpen aan een nauwkeurig gestelde reeks voorwaarden :

1. De staat (regering) die van het recht tot afwijking ex art. 15 gebruik maakt, heeft een informatieplicht t.a.v. de organen van de Raad van Europa (zie art. 15. 3 ERM) (49).

(44) De, voor de justiciabele, nadelige gevolgen van deze houding werden later in de schoot van de Commissie gedeeltelijk opgevangen door te stellen dat een discriminatoire behandeling op basis van ras toch zou kunnen aangevallen worden wanneer deze als een 'onmenselijke behandeling' (art. 3 ERM) kan worden gekwalificeerd. — Zie : HOEFER-VANDONGEN, P., VAN DEN ASSUM, T., STUY, J. en OOSTING, D., *Martellingen - Volkenrecht : een gapende kloof*, in : A.A., XXII-8, september 1973, blz. 377-392, voornamelijk blz. 383.

(45) We zullen ons beperken tot de bespreking van de waarde van dit artikel in vredes-tijd (afwezigheid van externe dreiging).

(46) Gelijkwaardige clausules :

- UNO-verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten : art. 4 : zie DE MEYER, J., *La convention européenne des droits de l'homme et le pacte international relatif aux droits civils et politiques*, Heule, 1969, blz. 82 ;

- Franse constitutie van 1958 : art. 16 : zie : QUESTIAUX, N., *La convention européenne des droits de l'homme et l'art. 16 de la Constitution du 4 octobre 1958 (l'art. 15 de la Convention)*, in : *Revue des Droits de l'Homme*, Vol. III, nr. 4, 1970, blz. 651 e.v. ;

- Weimar-Constitutie van 1919, art. 48 : op basis van dit artikel kon A. HITLER de alleenheerschappij grijpen.

Voor een globale rechtsvergelijkende bespreking (België, Verenigd Koninkrijk, Italië, Nederland, Zwitserland en U.S.A.), zie : *Das Staatsnotrecht*, Max-Planck-instituut, Köln-Berlin, 1955.

(47) FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 245 e.v. ; ANTONOPOULOS, N., o.c., blz. 216 e.v. ;

DE MEYER, J., *De Rechtspraak van het Hof te Straatsburg over de in het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens gewaarborgde rechten*, in : *Recht in beweging*, o.c., Vol. I, blz. 319-342, inzonderheid : blz. 335-337 ;

DAES, A.E.I., o.c., blz. 91 ;

Voorbeelden : Ann. 13, blz. 343, 399, 401 en 411, zaaknr. 3625 ;

Ann. 13, blz. 19-23 ; alsmede de bespreking van de casuspositie Griekenland : zie Deel II.

(48) Zie ook : MARIDAKIS, G., in : *LAWLESS*, Ann. Serie A, arrest 1 juli 1961, Straatsburg, 1961, blz. 64, *opinion individuelle*.

(49) Er wordt niet verwacht dat een regering melding maakt van het uitoefenen van het recht tot tijdelijk opzeggen alvorens tot het uitoefenen van genoemd recht over te gaan. Noch wordt vereist dat deze maatregel ter kennis van de bevolking zou worden gebracht.

Zie : Ann. 4, blz. 485-487. Wél is de Secretaris-Generaal verplicht de hem ter kennis gebrachte informatie openbaar te maken (resolutie van het Comité van ministers : nr. 56/16).

2. De aldus genomen maatregelen mogen niet in strijd zijn met internationale verplichtingen (50).

3. Het recht tot afwijking is *ratione materiae* beperkt tot de artt. 4 § 2 + 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ERM en de artt. 1, 2 en 3 van het eerste protocol. Mogen dus op generlei wijze worden ingekort: het recht op leven; het verbod tot folteren, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen; het verbod van slavernij en het niet-retroactiviteitsbeginsel inzake strafwetten (51).

4. De maatregelen mogen slechts genomen worden in geval van uiterste nood, nl. wanneer het 'bestaan van de natie' bedreigd wordt (52). Hier rijst een interpretatie moeilijkheid: er werd reeds in de inleiding gezegd dat het ERM noodzakelijk tot doel heeft, enerzijds, de waarde van het individu te erkennen en, anderzijds, de werkingsvoorwaarden voor de democratisch georganiseerde gemeenschap veilig te stellen. Vooral dit laatste is *in casu* van belang. Het ERM verwerpt de mogelijkheid dat er, door het spel van de democratische krachten, een a- of anti-democratisch regime zou gevormd worden. Uit het verdrag kan echter niet worden afgeleid of men het *tijdsgebonden karakter* van structuren daadwerkelijk aanvaardt of niet. Immers aanvaardt men dat een structuurmodel slechts voor een beperkte periode efficiënt kan werken dan zal een staat géén gebruik kunnen maken van het recht tot afwijking wanneer er gestreefd wordt (ook door bij voorbeeld buitenparlementaire oppositie of revolutionaire contestatie) naar een totale structuurhervorming. Wanneer echter de vergankelijkheid niet aanvaard wordt, mag van de conventie afge- weken worden zodra de bestaande ordening aangevallen wordt.

Wanneer een staat overgaat tot de toepassing van art. 15 en wanneer de verdragsorganen daaromtrent gevat worden, behandelen dezen de zaak volgens verschillende constitutive aspecten, zoals: het voorwerp, de motieven en het doel (53). Ook hier kunnen we een grote toegevendheid vaststellen (54). Dit vooral bij de bespreking van: 1° de inhoud van het begrip «enig andere algemene noodtoestand» (= anders dan in oorlogstijd), 2° de inhoud van het begrip «bestaan van de natie» (55), en 3° het

(50) Desgevallend zal het Hof dit *ex officio* onderzoeken (Ann. 4, blz. 481-483).

(51) Zie de reeds geciteerde opmerking van FAWCETT: voetnoot (26).

(52) Zie terloops: GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *Les états d'exception et la Constitution Belge*, in: *Annales de droit et de science politique*, Vol. XII, 1953, id., *L'ordre public et les droits de l'homme*, J.T., 1968, blz. 658.

(53) ANTONRPOULOS, N., *o.c.*, blz. 218;

VELU, J., *Le contrôle des organes prévus par la convention européenne des droits de l'homme, sur le but, le motif et l'objet des mesures d'exception déroquant à cette convention*, in: *Mélanges offerts à H. ROLIN*, Paris, 1964, blz. 466.

(54) Zie o.m. de behandeling van de verzoekschriften 176/56 en 332/57.

(55) 'other public emergency'

'en cas d'autre danger public'

'threatening the life of the nation'

'menaçant la vie de la nation'.

toekennen van een «interpretatiemarge» aan de betrokken staat (56). Globaal gezien zijn er twee interpretatiewegen mogelijk :

(i) *een brede interpretatie* (57) (58) (59) : waarbij aan elke staat een interpretatiemarge (60) toegekend wordt om te bepalen wanneer een algemene noodtoestand het bestaan van de natie bedreigt, en welke maatregelen noodzakelijk zijn om het gevaar af te wenden. Deze mogelijkheid werd door het Hof gevolgd in 'LAWLESS' (61). Wel werd gespecificeerd, enerzijds, dat de noodtoestand de ganze natie moet treffen, maar, anderzijds, dat een globale ordeverstoring of een ineenstorting van het raderwerk van het georganiseerde leven volstaat om art. 15 in te roepen (62) (63) (64).

(ii) *een restrictieve interpretatie* (65) (66) : waarbij - op basis van de woorden «enig andere algemene noodtoestand» en art. 4 van het ontwerp voor de UNO-verklaring - duidelijk gesteld wordt dat «algemene noodtoestand» verder gaat dan «danger public», «danger pour l'ordre public» en «danger pour la sécurité publique» (voor deze gevallen bestaan

(56) «L'existence ou non des dangers qui menacent directement ou indirectement le pays est une question dont l'appréciation appartient dans chaque cas particulier au pouvoir politique exercé par le gouvernement légitime du pays» : Griekse raad van State : beslissing dd. 5 dec. 1960.

(57) Lawless, blz. 90 e.v.

(58) In Lawless gevolgd door WALDOCK, BERG, FABER, CROSBIE, ERIM, SØRENSEN, SHARPHEDINSON.

(59) Cfr. kritiek van MARIDAKIS : voetnoot (48).

(60) Ann. 13, zaaknr. 3625 : «laisser au gouvernement une certaine latitude, une marge d'appréciation pour déterminer s'il existe un danger public qui menace la vie de la nation et appelle de sa part des mesures exceptionnelles, dérogeant aux obligations que lui impose normalement la Convention.»

(61) Ann. 4, blz. 472-475 : - 'an exceptional situation of crisis or emergency, which affects the whole population, and constitutes a threat to the organised life of the community of which the state is composed.'

- 'une situation tout à fait exceptionnelle, qui met ou qui pourrait mettre en péril le fonctionnement normal de l'ordre public établi conformément à la volonté des citoyens, légalement manifesté.»

(62) FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 246.

(63) FAWCETT, J.E.S., o.c., blz. 246, voetnoot (5) :

«Compare United Kingdom : Emergency Powers Act 1964, s.1, providing that a state of emergency may be declared 'if at any time it appears to Her Majesty that there have occurred, or are about to occur, events of such a nature as to be calculated, by interfering with the supply and distribution of food, water, fuel, or light, or with the means of locomotion, to deprive the community, or any substantial portion of the community, of the essentials of life'.»

(64) Ann. 4, blz. 472-475 : «The existence in the Republic of Ireland of a secret army engaged in unconstitutional activities and using violence to attain its purposes ; its operations outside the territory of the Republic, which seriously jeopardized the relations of the Republic with the United Kingdom ; the steady increase in terrorist activities from autumn of 1956 and finally, the homicidal ambush on the night of July 3/4 near the border but in the territory of Northern Ireland, and not long before 12 July (the anniversary, well remembered in Ireland, of the battle of the Boyne, 1690).

(65) Lawless, *ibid.*

(66) In Lawless veditigd door EUSTATHIADES.

inderdaad de hierboven besproken beperkingen *sensu stricto*, in functie van de democratische samenleving) en dat het «bestaan van de natie» een situatie op het oog heeft van algemene burgeroorlog waarbij de opponenten de democratie als dusdanig willen uitschakelen.

5. De genomen maatregelen moeten in verhouding staan tot het doel. Wanneer de begrippen die de toepassings sfeer van art. 15 conditioneren wazig zijn, wordt het haast onmogelijk om aan deze vijfde voorwaarde reële inhoud te geven.

Terzake hanteren de conventieorganen hun zelf gecreëerde «interpretatiemarge»-idee op vrij eigenaardige wijze. Een regering die gebruik maakte van het recht tot afwijking en voor de conventieorganen over haar beleidsbeslissingen ter verantwoording wordt geroepen, zal zien dat deze organen zich in de plaats trachten te stellen van een 'democratisch voelende' gemeenschap om de gewraakte regeringsmaatregelen te evalueren. De interpretatiemarge wordt dan voorbehouden aan de conventieorganen, en niet aan de betrokken regering. Het lijkt er sterk op dat de Commissie en het Hof hier voorbeeldsgewijze een beleidslijn willen trekken (67).

6. De genomen maatregelen moeten van tijdelijke aard zijn.

Van zodra de toestand genormaliseerd is, d.w.z. van het ogenblik dat de hoofdvorwaarden (zie *supra* punt 4) voor de toepassing van art. 15 ERM niet meer vervuld zijn, moet de regering de maatregelen intrekken en de betrokken organen van de Raad van Europa hierover informeren.

V. Art. 16 ERM (68)

Volgens dit artikel zijn de voorzieningen van art. 10 ERM (vrijheid van meningsuiting), art. 11 ERM (vrijheid van vereniging) en art. 14 ERM (verbod van discriminatoire behandeling) niet van toepassing op vreemdelingen die zich op het grondgebied van één van de Verdragspartijen bevinden. Tot hertoe werden de ERM-organen terzake nog niet gevat (69).

VI. Art. 17 ERM (70)

Dit artikel bepaalt dat de tegenstanders (71) van de individuele rechten en vrijheden geen mogelijkheid hebben om hun *activiteiten* te doen beschermen door de conventiebepalingen. De verdragsorganen hadden art. 17 kunnen verduidelijken naar aanleiding van het verzoekschrift 250/1957 (Duitse communistische partij t. BRD) (72). De Duitse communistische partij werd in de Bondsrepubliek op 17 augustus 1956 verboden

(67) Ann. 2, blz. 177, inzake de 1ste Cyprus-zaak; Ann. 4, blz. 477-479 (Lawless).

(68) KISS, A.C., *La condition des étrangers en droit international et les Droits de l'Homme*, in: *Miscellanea W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, o.c.*, Vol. I, blz. 499-512.

(69) FAWCETT, J.E.S., *o.c.*, blz. 251.

(70) Gebaseerd op volgend adagium: *Malitils non est indulgendum* (Dig. 38, II, 61).

(71) Zie ook Deel II, 3.A.

(72) Ann. 1, blz. 222.

op grond van art. 21, § 2 GG omwille van haar geloof in de 'dictatuur van het proletariaat'. Hierachter schuilt de vraag of dit al dan niet strijdig was met art. 11 ERM (vrijheid van vereniging) jo. art. 10 ERM (vrijheid van meningsuiting). Bestaat de mogelijkheid dat art. 17 ERM dit verbod legitimeert? Naar mijn mening kan dit niet, aangezien art. 17 ERM *prima facie* niet de bevoegdheid geeft om aan een vereniging of persoon het genot van zekere rechten en vrijheden te ontzeggen enkel op grond van zijn (filosofische of ideologische) *doelstellingen* - in bedoeld artikel is immers alleen sprake van «daad» en «activiteiten». De gewaarborgde rechten en vrijheden gelden óók ten aanzien van hen die, met inachtneming van de democratische beginselen, het gevestigde regime willen wijzigen. 'Communisme' staat niet noodzakelijk gelijk met verwerping van rechten en vrijheden. In hoeverre de Duitse Communistische partij tegen rechten en vrijheden zou *geageerd* hebben, kunnen we uit de desbetreffende stukken niet opmaken: de commissie sprak zich niet uit over de grond van de zaak (inroeping van onontvankelijkheid (73) wegens niet-uitputting van interne rechtsmiddelen). Het kan hier een opportuñtsuitspraak geweest zijn, als nasleep van de koude oorlog en uit angst voor subversie vanuit de DDR. Angst die kon verantwoord worden wegens de ervaringen opgedaan in Oost-Europa na 1944.

VII. Art. 64 ERM (74)

Artikel 64 ERM geeft elke lidstaat de mogelijkheid om, bij het ondertekenen van het verdrag of bij het neerleggen van de bekrachtigingsoorkonde een voorbehoud te maken m.b.t. een welomschreven bepaling van het ERM, voorzover de betrokken bepaling in discordantie is met

(73) Over de wijze waarop de Commissie het Verdrag interpreteert n.a.v. de ontvankelijkheidsvraag, zie: BOES, M., *Enige beschouwingen over de ontvankelijkheidsvereisten van een verzoekschrift bij de Europese Commissie van de Rechten van de Mens*, in: T.B.P., 1973, blz. 161-165 en 171-172; MONCONDUIT, F., *La commission européenne des Droits de l'Homme*, Leyden, 1965, blz. 158 en 405-470; TAJIMA, Y., *The protection of freedom of expression by the European Convention*, in: RDH-HRJ, 1969, Vol. II-4, blz. 675-687; Decisions of the Commission on Admissibility, in het bijzonder blz. 676-677: German Communist Cases;

Eén van de ontvankelijkheidsvereisten (art. 27.2 ERM) bestaat er precies in dat een verzoekschrift niet 'kennelijk ongegrond' mag zijn: zie bespreking en voorbeelden bij: ANTONOPOULOS, N., *o.c.*, blz. 80-82.

(74) FAWCETT, J.E.S., *o.c.*, blz. 342;

MARCUS-HELMONS, S., *L'art. 64 de la convention de Rome ou les réserves à la convention européenne des droits de l'homme*, in: *Revue de droit international et de droit comparé*, Vol. XLV, 1968, blz. 7-26; voor een concrete toepassing, zie: *Ann.* 19, blz. 215, zaaknrs. 1821/63 en 1822/63.

een vigerende nationale wet op dat ogenblik van kracht in de bedoelde lidstaat (75).

VIII. Bondige evaluatie

1. Wenst men, tot de uitbouw van een democratische staatsstructuur aan elk lid van de gemeenschap gelijke rechten en vrijheden te waarborgen, dan moeten aan de rechten en vrijheden van één individu minstens (76) deze beperkingen correleren die hun oorsprong vinden in de rechten en vrijheden van de andere individuen (77). Wanneer verschillende staten terzake een eenvormige basistekst (ERM-verdrag) aannemen, kan men aanvaarden dat elke staat een geëigende administratieve en wetgevende politiek behoudt om, zoals in voorliggend geval, de genoemde beperkingen concreet uit te werken; echter onder de voorwaarde dat wetgevers en regeringen de geest van de conventie respecteren. Wanneer nu echter blijkt dat de ERM-teksten, ondanks de bedoelingen van de opstellers, veelal té vaag zijn om een voldoende referentiebasis te vormen, is niemand bij machte om een niet-arbitrair geargumenteerde evaluatie te verstrekken over een welbepaald overheidsoptreden. Hierdoor resulteert de vaststelling dat de ERM-organen begrippen zoals 'democratische samenleving' en 'algemene noodtoestand' in het vage liet, in een verwijt (78).

(75) Toestand op 31 dec. 1970: Ann. 13, blz. 29:

Oostenrijk: art. 5 en 6 van de Conventie,

art. 1 van het eerste Protocol

West-Duitsland: art. 7 § 2 van de Conventie

Ierland: art. 6 §3.c van de Conventie

Luxemburg: art. 1 van het eerste Protocol

Malta: art. 10 van de conventie

art. 2(2)(a) van de conventie

art. 2 van het eerste protocol

Nederland: art. 6 § 3 van de conventie (doch slechts met betrekking tot Suriname en de Nederlandse Antillen)

Zweden: art. 2 van het eerste protocol

Turkije: art. 2 van het eerste protocol

Verenigd Koninkrijk: art. 2 van het eerste protocol.

(76) Bij een artikelsgewijze bespreking kan men o.a. stellen dat: 'It is true that unlimited freedom of expression may destroy the legal order of a state, disturb the privacy of people and spoil the morale of the public, especially of the younger generation': TAJIMA, Y., o.c., blz. 658.

(77) Zie Cass. 14 juni 1883, Pas. 1883, I, 267: 'Cette liberté (de presse) ne peut exister qu'en ayant derrière une loi forte, 'immanis lex', qui prévienne la prévarication par la ruine, la calomnie par l'infamie, les écrits séditieux par la prison' (CHATEAUBRIAND): aangehaald door Procureur-Generaal FAIDER.

(78) WIARDA, G.J., *De rechter tegenover de vage rechtsnormen*, in: R.W. 1973-1974, kol. 177-190;

TAJIMA, Y., o.c., blz. 694, «in view of the fact that the law of the European Convention still remains obscure in many aspects, the commission and especially the Court should endeavour to elaborate the law by making decisions. They should keenly be aware that it is their specific duty to implement and to protect those human rights and freedoms declared in the convention. They should be brave, rather than timid in stating their opinion about the law in their decisions».

Immers, het vacuum van rechtsonzekerheid waarin de rechtsonderhorige zich bevindt wegens teksten die concrete betekenis missen, blijft bestaan ; en wordt zelfs verscherpt doordat de ERM-organen elke staat een «interpretatiemarge» toekennen (79) (80), zodat elke regering binnen zekere (81) gr̃nzen (waar die grenzen liggen hebben de ERM-organen niet aangeduid) eigenmachtig kan bepalen welke inhoud zij aan, bijvoorbeeld, het begrip 'democratie' geeft.

Hierin schuilt nu het grote gevaar dat de grondslagen van de democratie zonder wanklank uit de democratie kunnen worden gelicht, waarbij men een oud historisch begrip - door moderne operationele herformuleringen (en herformuleringen zijn vervalsingen) - alle kracht ontnemt (82).

Deze jurisprudentiële ontwikkeling is niet alleen onaanvaardbaar vanuit het standpunt van de rechtsonderhorige, de bestaansreden van het ERM zélf wordt erdoor ondermijnd. De verdragsorganen bijtellen hun eigen voetstuk weg, want op basis van een tekst waarin geen 'gemeenplaatsen' voorkomen, kan men moeilijk een onwrikbare houding aannemen tegenover een weerbarstige staat (83).

2. In een democratische samenleving moet men drie mogelijke evoluties onder ogen nemen :

1° een beleidswijziging langs de bestaande structuren om.

2° herstrukturering van de besluitvormingsmodellen tot herverdeling van de politieke macht - mét beleidswijzigingen of als gevolg van een beleidswijziging.

3° groei naar (of realisatie van) een niet-democratisch staatsbestel.

Het ERM kent aan het staatsgezag alle strijdmiddelen toe om de derde mogelijkheid te vermijden (ook door tijdelijke uitschakeling van de waarborgen voor rechten en vrijheden, ex art. 15) en wil het individu een

(79) «une 'marge d'appréciation' doit être laissée à la Haute Partie Contractante intéressée, mais il appartient aux organes compétents prévus par la Convention d'examiner ces mesures et de déterminer si elles sont réellement compatibles avec la Convention» : Ann. 10, blz. 507, zaaknr. 3039/67 ; «Que la question se pose de savoir si (...) telle appréciation doit, par principe être réservée au législateur. Que la commission a, néanmoins, la faculté de contrôler la conformité des mesures prises avec les exigences de la Convention» : Ann. 13, blz. 245, zaaknr. 2717/66 ; zie ook voetnoot (67).

De 'interpretatiemarge'-idee, ook voor de Conventie-organen niet zo duidelijk, zou kunnen verantwoord worden als een verlengstuk van de 'Vorbehalt des Gesetzes'-theorie : zie over Vorbehalt des Gesetzes : VEGLERIS, P.T., o.c., blz. 221, met voetnoot (3).

(80) Hoe de 'interpretatiemarge'-idee onthaald werd in Griekenland : zie o.a. Deel II en Ann. 12, The Greek Case, blz. 5 ; in Turkije : zie mededeling van 19 juni 1970, Ann. 12, blz. 19.

(81) Door hun onbeslistheid laten de Conventieorganen «aux autorités de chaque état un champ d'action extrêmement vaste». VEGLERIS, P.T., o.c., blz. 226.

(82) Dit is een parafrase op MARCUSE, H., o.c., Deel I, IV, het afsluiten van de wereld van de taal - de taal van het totale bestuur, blz. 118.

(83) TEITGEN, P.H., voorwoord bij : MONCONDUIT, F., o.c., blz. 12 : «(...) la Commission, le Comité des Ministres ou la Cour, disposeraient d'une autorité d'autant moins contestable qu'ils pourraient s'appuyer sur une pratique, une jurisprudence, des règles déjà précises et consolidés».

volledige bescherming waarborgen zo deze een beleidswijziging nastreeft volgens 1°.

Het is echter mijn persoonlijke overtuiging dat het ERM en haar organen het individu evenzeer zouden moeten beschermen wanneer deze streeft naar 2° (84). Blijft men daarentegen al te lichtzinnig omspringen met art. 15, dan biedt men de 'Raison d'Etat'-mechanismen een open kans (85) (86).

3. Het ERM had tot doel het individu én de democratie te beschermen. Naarmate onze maatschappij complexer wordt raast er door het Westen opnieuw een spook (vrij naar K. Marx, evenwel zonder verder engagement). Het draagt de naam 'Zelfgenoegzaamheid'. De idee dat de huidige structuren de beste (lees : voor sommige comfortabelste) zijn, maakt dat het wezen van de democratie wel eens uit het oog verloren wordt. Het ERM zou, dank zij de beperkingsmogelijkheden, eerder een alibi kunnen worden om de democratie te bedreigen !

Ik acht het niet meer noodzakelijk het veelvuldig gehanteerde begrip 'democratie' en alle realisatievormen ervan opnieuw te analyseren. Veel beter dan ik het zou kunnen hebben rechtsgesleerden en staatstheoretici (87) het reeds land voor mij - ten overvloede - gedaan. Ik zou er dan alleen op durven wijzen dat de democratische beginselen (cfr. het zelfbeschikkingsrecht) en hun toepassing de voortdurende bekommernis nodig hebben van consequente staatslieden, die het geweten van de samenleving moeten gaaf houden.

Een grote 'gewetensvormende' taak is dan ook weggelegd voor diegenen die de verdragsorganen bevolken (88). Zij alleen kunnen er nu voor

(84) In de democratie is non-conformisme een daad van vertrouwen» : FULBRIGHT, J.W., o.c., blz. 27 ;

«Het is mijn vaste overtuiging dat de tijdelijke winst die men door een krachtige afschrikking soms kan behalen niet opweegt tegen het blijvende nadeel van afstomping door de straf als middel om de relatief blijvende maatschappelijke orde in stand te helpen houden.» ;

LANGEMEIJER, G., *Evolutie, Revolutie, Democratie en Recht*, in : Piltto-bundel Plus est en vous, Haarlem, 1970, blz. 17-29 ;

COHN, H.A., *The Right and duty of résistance*, RDH-HRJ, Vol. 1-4, 1968, blz. 491-516.

SCHUYT, C.M.J., *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid*, Rotterdam, 1972, blz. 152, 159 en 346.

(85) Het reeds genoemde art. 48 van de Weimar-constitutie (inhoudelijk identiek met art. 15 ERM) opende voor A. HITLER de poort naar W.O. II.

(86) Laten we hopen dat de ERM-organen een moedige houding aannemen t.a.v. het optreden van de Engelse autoriteiten in Noord-Ierland (zaaknr. 5310/71), voor een korte situatieschets : zie HOEFER-VAN DONGEN, P., e.a., o.c., blz. 387.

(87) Zie voetnoot (1).

(88) KORTMANN, C., *De déclaration van 1789, filosofien of grondrechten*, in : N.J.B., 1972, nr. 6, 5 febr. 1972.

«Un tratadista argentino contemporáneo ha sostenido con gran agudeza que lo caracteriza el régimen democrático no es la inscripción de la libertad, sino su vigencia, y que en el terreno de las vigencias, la acción procesal es el elemento que en muchos casos puede afirmar al derecho, el medio de hacerlo valer, la vía para demandar su amparo.» : FIX ZAMUCIO, H., *Los derechos Humanos y su protección ante las jurisdic-*

zorgen dat de discussie, waarbij de onderscheiden partijen zich van hetzelfde vocabularium bedienen niet vervalt in woordenkramerij (89). Het is in de eerste plaats aan hen om te bewijzen dat de conventie niet zielloos is.

DEEL II. BESPREKING VAN HET RAPPORT VAN DE EUROPESE COMMISSIE INZAKE 'GRIEKENLAND' (90) (91)

1. Kort overzicht van de feiten

1967 :

— 21 april : Staatsgreep (92) (93) (94).

— 3 mei : Brieven van de bestendig afgevaardigde van Griekenland aan de Secre-

ciones nacionales, in : Miscellanea W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, o.c., Vol. III, blz. 107.

«La convention emploie des expressions ou notions qui n'ont pas en elles-mêmes de portée exacte et généralement admise et auxquelles on ne saurait en attribuer une par voie d'interprétation» : rapport van de Commissie, 24.6.1965, A.92, blz. 711, § 400 en 401 ; zie ook FAWCETT, o.c., blz. 236 ;

«Ainsi la Commission a eu à préciser le contenu des droits dont la définition dans la Convention se trouve rédigée dans des termes plutôt généraux» : PETREN, S., *Discours prononcé à l'occasion du 10me anniversaire de l'entrée en vigueur de la convention de sauvegarde*, Strasbourg, 1963, blz. 13 ;

MONCONDUIT, F., *La Commission européenne des droits de l'Homme*, Leyden, 1965, blz. 365 alsmede blz. 12 (voorwoord door TEITGEN, P.H.).

(89) ubi iudicia deficiunt, incipit bellum : zie SIMONS, D., *Grenzen van het rechterlijk oordeel*, in : T.B.P., 1973, blz. 146.

«De institutional machinery van het ERM is echter niet in staat gebleken een substantiële bijdrage te leveren tot daadwerkelijk herstel van de fundamentele rechten en vrijheden (...)» : RIMANQUE, K., *Overwegingen bij de jurisprudentie van de organen van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens*, in : *Recht in beweging*, o.c., blz. 785-798, inzonderheid blz. 795.

(90) ARONSTEIN, C.S., *La Grèce et la violation de ces obligations internationales*, in : *Socialisme*, Brussel, 1968, blz. 3 e.v. ;

KAPTEYN, P.J.G. en DE VRIES, O.V., *Griekenland en de Mensenrechten*, in : N.J.B., 1967, blz. 753-761 ;

ALKEMA, E.A., *Griekenland en de mensenrechten*, in : N.J.B., 1969, blz. 465, e.v. ;

CHABALIER, H., *Une leçon de dictature*, in : *Le Nouvel Observateur*, 26 november 1973, blz. 40-41 ;

Voor een beknopt schematisch overzicht : zie : TOUSSAINT, A., *Le rapport de la Commission européenne dans l'affaire Grecque*, in : J.T., 1970, blz. 369.

(91) Voor de 'tweede zaak Griekenland' : zie verzoekschriften van Denemarken, Noorwegen en Zweden inzake de art. 3 en 6 ERM, nr. 4448/70, betreffende de processen tegen de professoren KARAGEORGAS en MANGAKIS en 32 anderen : Militaire rechtbank van Athene 27 maart - 12 april 1970, Ann. 13, blz. 115 e.v.

(92) «un coup d'état, organisé par le CIA et justifié faussement par la danger d'une crise de pouvoir par le parti communiste» : MERTENS, P., (membre du comité central de la ligue belge pour la défense des droits de l'homme) op een toespraak de dato 26 maart 1970 voor de association belge des juristes démocratiques, in : TOUSSAINT, A., *La Grèce, démocratie impossible ?*, in : J.T. 1970, blz. 267 e.v.

(93) «Political situation in Greece from 1944 to the present» : brief van 23 april 1969 vanwege de permanente Griekse afgevaardigde aan de Secretaris-Generaal : Ann. 12, *The Greek Case*, blz. 673.

taris-Generaal om te voldoen aan de informatieverplichtingen van art. 15.

- 25 september : Verzoekschriften van Denemarken (3321/67), Noorwegen (3322/67) en Zweden (3323/67) op basis van de art. 5, 6, 8, 9, 10, 13, 14, en 15 ERM (= vragen inzake de opheffing van sommige grondwettelijke bepalingen, sommige wettelijke schikkingen, administratieve praktijken en ongewettigd gebruik van het recht tot afwijking.)
- 27 september : Verzoekschrift van Nederland (3344/67), op dezelfde basis.
- 2 oktober : De Europese Commissie beslist aan deze zaak prioriteit te verlenen.

1968 :

- 23 januari : De Commissie hoort de argumenten van partijen.
  - 24 januari : Idem.
  - 24 januari : De Commissie verklaart de verzoekschriften ontvankelijk (95).
  - 25 maart : De drie Scandinavische landen maken nieuwe bezwaren bekend wegens schending van art. 3, en art. 7 ERM en art. 1 en 3 van het eerste protocol (= folteringen, retroactiviteit van strafwetten, confiscaties en afwezigheid van vrije verkiezingen.)
  - 31 mei : bijkomende verzoeken door de Commissie ontvankelijk verklaard (96)
  - 3 april : een bijzondere subcommissie wordt opgericht om de feiten te onderzoeken (97).
  - 23-27 september : de Subcommissie hoort partijen.
  - 25-30 november : getuigenverhoor door de Subcommissie.
- 18-20 december : in aanwezigheid van partijen worden getuigen gehoord.
- 20 december : Openingsdatum voor het onderzoek ter plaatse.

1969 :

- 9-20 maart : De Subcommissie onderzoekt en hoort getuigen in o.a. Athene. Twee Geneefse geneesheren onderzoeken sommige getuigen omtrent hun verklaringen onder art. 3 (folteringen).
- 4 oktober : Rapport Subcommissie.
- 5 november : De Commissie (98) maakt haar rapport op.
- 18 november : De Commissie zendt het rapport naar het Comité van Ministers.
- 12 december : Griekenland zegt haar lidmaatschap op (conform art. 65), dit wordt van kracht op 13 juni 1970 (99).

1970 :

- 15 april : Het ministercomité neemt de resolutie DH(70)1 aan, houdende een verordening van sommige handelwijzen van de Griekse regering.

(94) Opinie van de commissie : Ann. 12, The Greek Case, blz. 71-73.

(95) Ann. 11, blz. 691 e.v. ;

Ann. 12, The Greek Case, blz. 19 e.v.

(96) Ann. 12, blz. 731 e.v. ;

Ann. 12, The Greek Case, blz. 19 e.v.

(97) Het verzet van de Griekse regering tegen allerlei proceshandelingen veroorzaakte regelmatig een belangrijke vertraging in de werkzaamheden van deze Subcommissie : Ann. 12, The Greek Case, blz. 11-18 en blz. 504.

(98) Voor de samenstelling zie : Ann. 12, The Greek Case, blz. 6.

(99) Ann. 12, The Greek Case, blz. 4 ;

Ann. 12, blz. 79.

Voor de vaststelling van de opzegging door Griekenland : Brief van de Secretaris-Generaal van 24 juni 1970 aan de Ministers van Buitenlandse zaken van de Leden van de Raad van Europa, ref. J/Dir. 3280, Ann. 13, blz. 5.

2. De Commissie ten overstaan van

- art. 3 ERM (100)
- art. 6, 8, 9, 10, 11 ERM (101)

A. Art. 3 (102)

Dit artikel verbiedt de onderwerping aan folteringen, onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen, welke volgens de verzoekende Scandinavische Staten wel degelijk had plaats gegrepen na de april-revolutie in Griekenland. Het feitenonderzoek van de Subcommissie brengt een ontstellende (400-bladzijden lange), maagomkerende beschrijving van de meest geraffineerde (103) foltertechnieken zoals toegepast op talloze politieke gevangenen. Een summiere opsomming moge hier volstaan :

Falanga (It is the beating of the feet with a wooden or metal stick or bar, which, if 'skillfully' done, breaks no bones, makes no skin lesions, and leaves no permanent and recognisable marks, but causes intense pain and the swelling of the feet); electro-shock; humiliation; stripping; mock-execution or threats to kill or shoot; hitting in stomach with artificial hand; beating with fists, clubs, whips; trampling over body and standing on stomach (had, naar vaststelling minstens één maal abortus provocatus tot gevolg...); pushing shoe into mouth in order to stop screaming so that shoenaail tore sheek; 14 days of isolation in cell without lights and air, full of frats; crushing of genitals; knocking head against the wall until (s)he lost consciousness...

Algemeen wordt aanvaard dat, in een periode van hevige onlusten, sommige personen onbeheerst optreden; waardoor niet elke daad van een overheidsfunctionaris voor de regering een overtreding van art. 3 meebrengt. Voor een juist begrip heeft de commissie dan ook duidelijke criteria en voorwaarden moeten vastleggen. Zij heeft zich van haar taak gekweten door te oordelen dat de Griekse regering dit artikel geschonden had wegens (104) :

1° «*repetition of acts*»: de hogergenoemde handelingen hebben zich herhaaldelijk voorgedaan («acts are not isolated or exceptional»), op verschillende plaatsen en tijdstippen («acts are not limited to one place»).

2° «*official tolerance*»: de regering gaf aan deze handelwijze een impliciete goedkeuring, wat blijkt uit :

(100) Ann. 12, The Greek Cas ,eblz. 186-654.

(101) Ann. 12, The Greek Case, blz. 120-180.

(102) HOEFER - VAN DONGEN, P., VAN DER ASSUM, T., STUY, J. en OOSTING, D., *Martelingen - Volkenrecht : een gapende kloof*, in : A.A., XXII-8, september 1973, blz. 377-392, zie ook aldaar aangehaald : MELLOR, A., *La torture, son histoire, son abolition, sa réapparition au XXme siècle*, Tours/Paris, 1961.

(103) De foltertechnieken zijn doorgaans zo geconcipieerd dat ze tijdelijke of blijvende pijnen veroorzaken, doch omzeggens geen medisch vaststelbare letsels achterlaten. - cfr. de medische rapporten na elke getuigenis, Ann. 12, The Greek Case, blz. 186-479. CHABALIER, H., *Une leçon de dictature*, in Le Nouvel Observateur, 26 november 1973, blz. 40-41.

(104) Ann. 12, The Greek Case, blz. 503-505.

a) onverschilligheid : elk administratief beroep werd afgewezen omdat het zagezegd gesteund was op verzinsels die slechts tot doel hadden de politie in discreditie te brengen.

b) weigering om een aantal getuigen ten laste te laten verschijnen voor de Subcommissie.

Deze benaderingswijze verdient bewondering en navolging - vooral in de schoot van de Commissie en het Hof zélf.

B. Art. 6, 8, 9, 10, 11.

Schendingen van deze artikelen werden doorgaans door de Griekse regering toegegeven doch verantwoord op basis van : 1° de beperkingsmogelijkheden in functie van de «democratische samenleving» of : 2° het recht tot afwijking (art. 15 ERM) zo het eerste argument niet aanvaard werd. De artikelen ter bespreking vallen immers niet onder het afwijkingsverbod van art. 15 § 2 ERM.

De handelingen die door de verzoekers gelaakt werden waren hoofdzakelijk :

1. het niet bestaan van een efficiënte rechtshulp bij klachten inzake folteringen.
2. de arbitraire uitspraken van niet-onafhankelijke rechtbanken.
3. de willekeurige (nachtelijke) aanhoudingen.
4. de controle op professoren en studenten om de vrije meningsuiting te beletten.
5. de perscensuur : het verbod een tekst te publiceren die rechtstreeks of onrechtstreeks de politiek van de regering afkeurt.
6. de discriminatoire behandeling («in nearly every regard») van politieke opposanten.
7. het algemeen verbod voor 'linkse' publicaties.
8. het opnieuw in vrijheid stellen van gevangenen met als voorwaarde de ondertekening van een verklaring van afhankelijkheid en loyauteit t.a.v. het regime.
9. het ontbinden van 279 verenigingen, waaronder politieke partijen en vakbonden, gepaard gaande met de verkoop van hun bezittingen.
10. het vervangen van de leiders van professionele organisaties door vertrouwelingen van de regering.
11. het onderwerpen aan een politietoelating van politieke bijeenkomsten (die bovendien nooit openbaar mogen gehouden worden) en het onderwerpen aan een toelating van de militaire overheid van lezingen die tijdens dergelijke bijeenkomsten worden gehouden.

De wijze waarop de Commissie deze materie behandeld heeft en de stellingen die zij innam zijn weinig relevant voor een eventuele oplossing van de vragen die we desbetreffende stelden in deel I (sub III). De verklaring hiervoor moet enerzijds gezocht worden in het feit dat de Griekse regering een hele brok informatie achterhield (105) waardoor de Com-

missie voor haar opdracht sterk gehandicapt werd. Anderzijds kunnen we de houding van de Griekse regering vermelden om elke negatieve uitlating te neutraliseren aan de hand van het recht tot afwijking van art. 15 ERM. Toch dient aangestipt dat de Commissie de post-revolutionaire periode in Griekenland met het begrip «politiestaat» (106) - «the antithesis of a Democratic Society» - kenmerkt (106). Dit vooral aan de hand van de praktijken geschetst sub littera B, 11. De termen «politiestaat» en «democratische samenleving» worden gehanteerd doch ook hier niet nadrukkelijk omschreven, misschien omdat de Commissie over dit hoofdstuk nogal snel heengegaan is en het eerder heeft beoordeeld op de achtergrond van een 'Gesamtbild'.

3. De houding van de Commissie ten overstaan van art. 15 (108)

A. Bijzonder vraagstuk : het recht tot afwijking voor een revolutionaire regering (109).

De vraag die hier opgeworpen wordt is de volgende : Kan een regering, die dank zij een revolutie de macht gegrepen heeft, zich beroepen op het recht tot afwijking van art. 15 ERM ?

Op zoek naar een oplossing menen we volgende redeneringsstadia te moeten voorstellen :

1° De conventie aanvaardt niet dat een individu of een groep die vijandig staat tegenover de gewaarborgde rechten en vrijheden, de conventiebepalingen tot alibi zou nemen om een doel na te streven dat in strijd is met de geest of de letter van het verdrag. Dit principe, neergelegd in art. 17 ERM, is een concretisering van het rechtsbeginsel : «nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest» (110). Volgens de Scandinavische en Nederlandse regeringen moeten de militairen - die de huidige Griekse regering vormen - gezien worden als een, in art. 17 ERM bedoelde, antidemocratische groep ; en in die hoedanigheid kunnen zij op generlei wijze de conventiebepalingen in hun voordeel laten gelden. In het bijzonder kan de Griekse regering geen beroep doen op art. 15 om het hoofd te bieden aan de actuele 'algemene noortoestand' die zij zélf - door de aprilrevolutie - gecreëerd heeft. Ook kan deze regering haar machtsgreep noch haar latere handelingen rechtvaardigen op basis van een algemene noodtoestand die aanwezig zou geweest zijn vóór 21 april 1967. Het oordeel (mét de door de ERM-organen toegestane

(106) Ann. 12, The Greek Case, blz. 171.

(107) Betreurenswaardig vinden wij de houding van het Belgische Commissie-lid, die, waarschijnlijk gegrepen door de angst voor een communistische dreiging, zich erg tolerant gedragen heeft ten aanzien van de Griekse regering. We mogen hopen dat hij geen tolk was van een algemene strekking in ons land. — Zie ook : TOUSSAINT, A., *Le rapport de la Commission européenne dans l'affaire Grecque*, in : J.T., 1970, blz. 372.

(108) Ann. 12, The Greek Case, blz. 29-119.

(109) Ann. 12, The Greek Case, blz. 31-32.

(110) Dig. 50.17.134 § 4.

«interpretatiemarge») over de noodzaak van een in werking stellen van art. 15 ERM is namelijk voorbehouden aan een regering die - in een democratisch gestructureerde staat - op de grondwettelijk voorziene wijze aan de macht kwam.

2° Deze redenering (die door de verzoekende regeringen werd voorgehouden) omvat enerzijds het (i) toepassen van art. 17 op een revolutionaire regering, en (ii) de vraag naar het recht op revolutie ; en anderzijds (iii) de onwil om de Griekse militaire machthebbers als de ware Griekse regering te erkennen.

3° De Commissie heeft de vragen (i) en (ii) terzijde gelegd, waarschijnlijk om redenen van Volkenrechtelijke verwickelingen die kunnen volgen uit (iii). Immers, een eventueel antwoord zou voor gevolg kunnen hebben dat de Commissie - verdragsorgaan - zich zou bemoeien met de interne politiek van een (bij het verdrag aangesloten) staat. Dergelijke bemoeiing wordt doorgaans niet aanvaard, daar een Volkenrechtelijk grondbeginsel - gebaseerd op de rechtszekerheid - voorhoudt dat een regering telkens als dusdanig moet worden aangesproken in verband met de verdragsplichtingen die door een vorige regering aangegaan werden, ten laste van de staat ; - welke ook de manier weze waarop de verschillende regeringen elkaar hebben afgelost (111).

Nu kan de taak van de Commissie er, ex hypothesi, precies in bestaan na te gaan in hoeverre een groep - die nu de regering uitmaakt - gehandeld heeft in strijd met art. 17 ; daarenboven kan een eventuele veroordeling voor gevolg hebben dat de questieuze regering zichzelf zal moeten sanctioneren (112).

Wellicht met de bedoeling slapende honden niet te wekken heeft de Commissie - door over deze problemen heen te stappen - zich tevreden gesteld met de argumentatie dat de Griekse staat gebonden is door de Conventie, waardoor de actuele regering moet instaan voor de rechten en verplichtingen die eruit voortvloeien. Bij de vraag naar een afzonderlijke behandeling van art. 17 ERM (nà de behandeling van art. 15 ERM) stelde de Commissie dat deze vraagstukken niet meer relevant waren gezien haar negatieve uitspraak inzake art. 15 ERM.

De gegeven oplossing is ongetwijfeld de juiste, want enig historische ; persoonlijk betreur ik nochtans deze ontwijkende houding, in casu kan ik deze paragraaf echter alleen maar afronden met de bedenking dat voor deze problematiek een afzonderlijke studie erg gewenst is.

(111) GUGGENHEIM, P., *Traité de droit international public*, Vol. I, Genève, 1953, blz. 197 ;

DE VISSCHER, C., *Théories et réalités en droit international public*, Parijs, 1953, blz. 280 en 286-287.

(112) HOEFER-VAN DONGEN, P., e.a., o.c., blz. 378 : «Het martelingenprobleem komt volkenrechtelijk gezien neer op een konflikt tussen het recht van de soevereine staat om gevrijwaard te zijn van interventie van buitenaf en het recht van het individu op eerbiediging en internationale bescherming van de elementaire mensenrechten».

B. Het bestaan van een «algemene noodtoestand» (113).

In een democratische rechtsstaat bepaalt het volk, bij meerderheidsbeslissing de inhoud en de realisatiewijze van het te voeren politiek beleid ; bovendien duidt zij de groep van personen aan die hierbij de leiding toevertrouwd krijgen. Deze groep, de regering, beschikt niet alleen over een positieve bevoegdheid om het beleid te realiseren, maar ook over een negatieve bevoegdheid om tegenstanders te neutraliseren. Met tegenstanders wordt *niet* bedoeld, diegenen die bepaalde beleids-opties contesteren, maar wel diegenen die de grondvesten van de democratische staatsordering aanvallen.

De zojuist genoemde negatieve bevoegdheid kan gesplitst worden in een gewone en een buitengewone. Deze laatste kan slechts ingeroepen worden wanneer de eerste niet meer voldoet ; namelijk wanneer de a- of anti-democratische krachten zo exceptioneel sterk geworden zijn dat er over heel het land een actueel of imminent gevaar bestaat voor de conitnuiteit van het georganiseerde leven (114). De bijzondere bevoegdheid, in functie van een aldus omschreven algemene noodtoestand, wordt geconcretiseerd in het recht tot afwijking van art. 15 ERM.

Om de toepasbaarheid van dit artikel na te gaan onderzocht de Commissie de vraag of er in Griekenland op 21 april 1967 - én daarna - wel degelijk een algemene noodtoestand was. Zij was van oordeel dat er ondanks :

- a) 1° de uitbreiding van de activiteiten van de linkse politieke partijen en de geruchten rond stembusakkoorden,
- 2° de instabiliteit van het regime en de duidelijke politieke spanning (o.a. wegens de op handen zijnde verkiezingen),
- 3° politiek gemotiveerde stakingen en rumoerige, soms gewelddadige betogingen,
- 4° de algemene angst om de toekomst van de politieke instellingen en de bekwaamheid van de regeringen om de openbare rust en de sociale vooruitgang te bestendigen,
- b) de getuigenis van de Griekse (kolonels-)regering over het bestaan van :
  - 1° de voorbereiding van een gewapende machtsgreep door de Communisten,
  - 2° de aftakeling van het democratisch regime (een bijna geparalyseerd staatsapparaat, partijcorruptie, e.a.),
  - 3° het quasi-bankroet van de economie,
  - 4° het opkomend anarchisme,
  - 5° de vorming van illegale organisaties na de staatsgreep van 21 april 1967 -

(113) Ann. 12, The Greek Case, blz. 44-103.

(114) Zie MARIDAKIS, G., in : *Lawless*, Ann. Serie A, arrest van 1 juli 1961, Straatsburg, 1961, opinion individuelle, blz. 64 ; ANTONOPOULOS, N., *La jurisprudence des organes de la Convention européenne des Droits de l'Homme*, Leyden, 1967, blz. 216.

géén sprake kon zijn van een algemene noodtoestand in Griekenland (niet op 21 april 1967, noch daarna) omdat :

1. er geen bewezen aanduidingen zijn dat de Communisten een gewapende machtsgreep planden (noch de regering, noch de politie, noch het anti-communistisch gezinde leger, waren geallarmeerd om een eventuele actie te anticiperen),
2. de Communistische (of linkse) partijen niet bij machte zouden geweest zijn een dergelijke machtsgreep uit te voeren (zij beschikten zelfs niet over wapens !),
3. er geen actie gepland was om het parlement te kortwieken.
4. de militaire regering geen enkel van haar argumenten kan bewijzen, alhoewel zij zeker goed geplaatsd zijn om alle informatiebronnen aan te boren,
5. het wél bewezen is dat de linkse partijen alleen een actie op het oog hadden tegen de rechtse machthebbers zo dezen op onwettige wijze de verkiezingsuitslagen niet zouden respecteren.

C. Gingen de genomen maatregelen verder dan de toestand het vereiste of niet ? (115)

Deze vraag moet volgens de Commissie niet meer beantwoord worden. Vooreerst omdat de buitengewone maatregelen, geoorloofd onder art. 15 ERM in casu niet mochten genomen worden (cfr. supra). Ten tweede omdat de Commissie, bij de behandeling van art. 15 ERM, reeds voldoende bewezen had dat de *gewone* maatregelen, genomen door de regering die vóór 21 april 1967 aan de macht was, in alle opzichten zouden voldaan hebben.

4. Besluit

De Commissie, geschokt door de getuigenissen onder art. 3 ERM, en - aan de hand van het onderzoek inzake art. 15 ERM - overtuigd van de totalitaristische neigingen van de huidige regering, heeft alleen gewerkt naar een resultaat toe, en alle verdere procedure-werkzaamheden en juridisch denkwerk tot een minimum beperkt ; wat gezien de concrete omstandigheden, aanvaardbaar lijkt (116). Dit brengt echter mee dat we verschillende hierboven 'hoopvol' aangekondigde verduidelijkingen niet naar voor kunnen brengen (117). Begrippen zoals «Democratische samenleving» en «algemene noodtoestand» blijven wazig. De Commissie heeft een open kans onbenut gelaten om in Europa, door een juist gericht

(115) Ann. 12, The Greek Case, blz. 103-110.

(116) Zie voetnoot (97).

(117) We hopen op een duidelijke stellingname van de conventieorganen tegenover de zaak Ierland tegen het Verenigd Koninkrijk, zaaknr. 5310/71.

jurisdictioneel beleid (118), een zuiverstelling van de relatie gezag - gezagsonderhorige te realiseren.

Deze betreurenswaardige vaststelling leidt tot een andere spijtige conclusie, namelijk dat elke beslissing van een regering om in voorkomend geval rechten en vrijheden 'conform de ERM-regeling' te beperken, nog steeds *noodzakelijk* een arbitrair karakter zal hebben.

5. Opmerkingen

1. Ook al zouden de verdragsorganen tot een aanvaardbaar jurisdictioneel beleid kunnen komen, dan blijft nog immer de vraag naar het reële impact van een dergelijk beleid. Immers, de landen die instemmen met een veroordeling, door ERM-organen, van de handelwijzen van een regering in een buurstaat - zelfs de landen die deze veroordeling uitlokten - worden niet altijd bereid gevonden de logische gevolgtrekkingen van deze houding onder ogen te zien. Dikwijls ontbreekt de politieke wil om de 'schuldige' regering politiek én economisch (119) onder druk te zetten, zodat deze laatste verplicht wordt haar intern beleid te wijzigen. Op het Europese forum is politieke moed echter schaars (120).

2. Daarenboven is er het art. 65 ERM, dat in de mogelijkheid voorziet om het lidmaatschap bij de conventie op te zeggen. Dit artikel geeft aan elke regering (bij voorbeeld de Griekse), die het werk van de verdragsorganen een haar zelfgenoegzaamheid storende bedoening vindt, de mogelijkheid om elke geconcentreerde actie tot vrijwaring van de menselijke waardigheid en de democratische beginselen, gezwind de rug toe te keren (121). Voeg daarbij de zojuist genoemde laksheid en onwil van

(118) VAN GERVEN, W., *Het beleid van de rechter*, Antwerpen-Zwolle, 1973, blz. 150-151 ; WIARDA, G.J., *De rechter tegenover de vage rechtsnormen*, in : R.W. 1973-1974, kol. 177-190 ;

GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt*, in : R.W. 1973-1974, kol. 116.

STORME, M., *De achterkant van het gerecht - kanttekeningen bij een openingsrede*, in : R.W. 1973-1974, Kol. 454.

(119) GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., e.a., *Les Nouvelles - Droit des Communautés européennes*, Brussel, 1972, nrs 285-299 : Rapports des trois traités avec les autres engagements Internationaux souscrits par les Etats Membres ;

SPYRIDAKIS, E.S., *Remarques sur l'association de la Grèce à la C.E.E.*, in : Revue Hellenique de droit international, 1969, nr. 1-2, blz. 53-54.

(120) YANNOPOULOS, G.N., *The association of Greece with the EEC*, gestencileerde uitgave van Amnesty International, juni 1972, A.I., Toetersstraat, 34, Amsterdam ;

Zie ook : Pb. C 81/3, 12.8.71, Schriftelijke vraag nr. 185/71, 22 juni 1971 : «Volgens de mening van de Commissie blijft elk vooruitzicht van toetreding van Griekenland tot de EG zoals omschreven in art. 12 van de overeenkomst van Athene, onmogelijk zolang de fundamentele rechten van de mens en van de burger, evenals de noodzakelijke voorwaarden voor de werking van een normaal democratisch bestel, in Griekenland niet zijn hersteld.»

(121) Zie voetnoot (99) ;

Art. 65.2 ERM bepaalt dat een ex-Conventieïd, ook na de opzegging, verantwoordelijk blijft voor het niet nakomen van haar verdragsverplichtingen gedurende de periode tot vóór het van kracht worden van de opzegging. De effectiviteit van een eventuele sanctie (als die überhaupt nog mogelijk is) tegen het ultgetreden lid - overtreders -, lijkt mij eerder problematisch.

de Europese landen om een politieke en/of economische boycot te realiseren, en het ERM - een deel van onze Grondwet - wordt waardeloos.

POST-SCRIPTUM (122)

L'homme étant condamné à être libre, porte le poids du monde entier sur ses épaules. J.P. SARTRE.

Aan het geloof in de democratie correspondeert een welbepaald mens-beeld en een waarde-oordeel omtrent de wijze waarop de mens zich als relatieknooppunt zal realiseren.

Kenmerkend voor de gezagsdragers uit het democratische Westen is, dat zij dit gegeven regelmatig uit het oog verliezen en zich blind staren op formele aspecten van hun regime.

Een mogelijke verklaring voor deze nefaste houding is wellicht te vinden in het West-Europees cultuurpatroon. De Westerling is immers typisch necrofiel, verliefd op de dood, op alles wat gegrepen en bezeten kan worden (123), en als dusdanig essentieel conservatief. Bij de Westerse machthebber zal dit conservatisme leiden tot een beleidsreflex die er o.a. op gericht is de bestaande structuren en machtsverhoudingen te bestendigen. Door een vermeende complexiteit van de staatsproblemen voor te wenden zal hij - wellicht onbewust - de geregeerden tot domheid en politieke apathie trachten te brengen. Het hieruit volgend 'georganiseerd immobilisme' betekent de dood van de democratie (de necrofiel krijgt zijn zin!).

Elkeen die in zulk systeem zijn ongenoegen laat blijken omtrent het gevoerde beleid, de verdeling van de macht en de bestaande besluitvormingsmodellen wordt begrijpelijkerwijze beschouwd als een ordeverstoring individu dat snel, met alle mogelijke middelen moet geneutraliseerd worden.

Onze hoop is dan ook gericht op een 'culturele omwenteling', die in de hand kan gewerkt worden door individuele en collectieve rechten en vrijheden op nationaal én internationaal vlak efficiënt te beschermen.

(122) La convention européenne des droits de l'homme serait vouée à la stérilité et condamné à la disparition si on se bornait à des analyses théoriques ; le devoir premier, élémentaire, primordial c'est d'être non pas seulement des serviteurs de la science, mais des éveilleurs de la conscience publique - paraphrase op : H. ROLIN, Ann. 13, blz. 103-105.

(123) FROMM, E., *The Heart of man*, New York, 1966.

LANGE, E., *Inleiding bij FREIRE, P., Pedagogie van de onderdrukten*, Baarn, 1972 (vertaling).